

Комунальний вищий навчальний заклад
«Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради

ПЕДАГОГІЧНИЙ АЛЬМАНАХ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 29

ХЕРСОН
2016

УДК 37.013

ББК 74 я 43

Затверджено рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України (наказ № 747 від 13 липня 2015 р.).

Рекомендовано до друку вченою радою Комунального вищого навчального закладу «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради (протокол № 1 від 21.01.2016 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Іван	БЕХ	доктор психологічних наук, професор (Україна)
Євдокія	ГОЛОБОРОДЬКО	доктор педагогічних наук, професор (Україна)
Віктор	ОЛІЙНИК	доктор педагогічних наук, професор (Україна)
Василь	КУЗЬМЕНКО	доктор педагогічних наук, професор, головний редактор (Україна)
Марія	ПЕНТИЛЮК	доктор педагогічних наук, професор (Україна)
Григорій	ПУСТОВІТ	доктор педагогічних наук, професор (Україна)
Галина	САГАЧ	доктор педагогічних наук, професор (Україна)
Ніна	СЛЮСАРЕНКО	доктор педагогічних наук, професор, відповідальний секретар (Україна)
Нада	БАБІЧ	доктор педагогічних наук, професор (Хорватія)
Бажена	МУХАЦКА	доктор педагогічних наук, професор (Польща)
Раїса	СЕРЬОЖНИКОВА	доктор педагогічних наук, професор (Росія)
Олександр	ТЕСЛЕНКО	доктор педагогічних наук, доктор соціологічних наук, професор (Казахстан)
Анатолій	ЗУБКО	кандидат педагогічних наук, професор (Україна)
Ірина	ЖОРОВА	кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)
Юлія	КУЗЬМЕНКО	кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)
Сергій	МОЇСЄЄВ	кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)
Наталія	ТЕРЕНТЬЄВА	кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)
Галина	ЮЗБАШЕВА	кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)
Олена	КОХАНОВСЬКА	кандидат педагогічних наук (Україна)

РЕЦЕНЗЕНТИ: Мірослав ФРЕЙМАН – доктор педагогічних наук, професор (Польща);
Тетяна ЗАВГОРОДНЯ – доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Педагогічний альманах : збірник наукових праць / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2016. – Випуск 29. – 323 с.

У збірнику наукових праць відомі дослідники, педагоги-практики загальноосвітніх навчально-виховних закладів, професійно-технічних навчальних закладів, вищих начальних закладів І-ІІ і ІІІ-ІV рівнів акредитації висвітлюють теоретичні й прикладні аспекти модернізації сучасної освіти. Упровадження висвітлених на сторінках збірника наукових праць матеріалів сприятиме вирішенню різноманітних проблем сучасної загальноосвітньої та професійної школи.

Для науковців і педагогів-практиків загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної освіти.

Автори несуть відповідальність за достовірність інформації, точність фактів, цитат, інших відомостей, за порушення авторських прав будь-яких юридичних і фізичних осіб, а також за використання даних, що не підлягають публікації у відкритому друці. Думки авторів можуть не співпадати з думкою редакції. Передрук матеріалів допускається тільки з письмового дозволу редакції. При використанні матеріалів, опублікованих в «Педагогічному альманасі», посилання на збірник наукових праць обов'язкове.

ЗМІСТ

Розділ 1. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	9
<i>Коберник О. М.</i> Проектування як теоретико-прикладна основа та інноваційна технологія управління виховним процесом у школі	10
<i>Морська Л. І.</i> Що слід вчителям розвивати в учнів – компетентності чи розумові здібності?	16
<i>Рибалко Л. М.</i> Формування світогляду молодого покоління як глобальна проблема сучасності	21
<i>Бойченко М. А.</i> Розвиток лідерських якостей обдарованих школярів у США, Канаді та Великій Британії	28
<i>Могілевська В. М.</i> Дитиноцентризм позашкільної педагогіки як важливий фактор зміцнення духовно-моральних цінностей особистості	34
<i>Оранюк Б. Ю.</i> Педагогічні умови формування інформаційної культури учнів у мережевому спілкуванні	40
<i>Фасоля О. І.</i> Створення ефективного навчально-освітнього середовища для екологічної освіти і виховання старшокласників сільської профільної школи	46
Розділ 2. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ	53
<i>Вениг Н. Н.</i> Взаимодействие речевой и языковой компетенций учащихся основной школы (психолингвистический аспект)	54
<i>Компаній О. В.</i> Формування вмінь переказувати тексти учнів 2 і 3 класів на уроках української мови	58
Розділ 3. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ	63
<i>Жерноклеєв І. В.</i> Особливості використання інноваційного зарубіжного досвіду у професійно-практичній підготовці майбутніх учителів технологій в Україні	64
<i>Задорожна І. П.</i> Формування навчальних стратегій та вмінь самооцінки як ключових факторів для розвитку автономії майбутніх учителів іноземних мов	69
<i>Зеленська О. П.</i> Робота майбутніх бакалаврів юридичного фаху над професійно спрямованою іношомовною лексикою для розвитку навичок усного мовлення	75
<i>Мешко Г. М.</i> Аналіз мотивів вибору педагогічної професії в контексті підготовки майбутніх учителів до збереження і зміцнення професійного здоров'я	82
<i>Плахотнік О. В., Слюсаренко Н. В.</i> Тенденції удосконалення професійної підготовки фахівців вищої школи	87
<i>Байдюк Н. В.</i> Місце і роль осередку гендерної освіти у освітньо-виховному просторі вищого навчального закладу	96
<i>Вінник М. О.</i> Науково-дослідницька компетентність майбутніх ІТ-фахівців	102
<i>Гупка-Макозін Н. І.</i> Підсистема вправ для навчання англomовного професійно орієнтованого аудіювання майбутніх фахівців з міжнародної економіки	109
<i>Долинський Є. В.</i> Сутність професійно-практичної підготовки майбутніх перекладачів в сучасних умовах імплементації Закону України про вищу освіту	118
<i>Жерновникова О. А.</i> Методологічні підходи як підґрунтя дидактичної підготовки майбутніх учителів математики до проектування навчальної діяльності старшокласників	123
<i>Загнибіда Р. П.</i> Позааудиторна діяльність як невід'ємна складова професійної підготовки фахівців сфери обслуговування	129
<i>Куриная А. Ф.</i> Подготовка учителей-словесников к лингвосинергетической деятельности в системе последипломного педагогического образования	136
<i>Лимаренко Л. І.</i> Перспективи театральної педагогічної підготовки майбутніх педагогів у системі професійної освіти	143
<i>Моїсєєв С. О.</i> Структурно-функціональні виміри педагогічної майстерності вчителя загальноосвітньої школи	148
<i>Навроцька М. М.</i> Аналіз сучасного стану розвитку професійного іміджу педагога	153
<i>Пасинчук К. М., Ротар В. Б.</i> Акметехнології в підвищенні якості підготовки майбутніх фахівців із цивільного захисту	158
<i>Петько Л. В.</i> Формування професійно орієнтованого іношомовного навчального середовища в умовах університету шляхом розгляду моральних орієнтирів студентів	164

Саган О. В. Організація проектно-технологічної діяльності педагога як засіб гуманізації освітнього процесу	172
Самосудова-Грозова О. Б. Особливості формування дослідницької компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки	178
Стеценко Н. М. Комунікативна компетентність як складова професійної підготовки сучасного фахівця	185
Федченко Ю. О. Особливості процесу формування готовності магістрантів педагогічного профілю до професійного саморозвитку у вищих навчальних закладах	191
Хом'юк В. В. Етапи формування математичної компетентності майбутніх інженерів	198
Цимбровська Х. І. Зміст навчання, спрямований на формування у майбутніх лікарів-педіатрів англomовної професійно орієнтованої компетентності в усному спілкуванні	203
Шумський О. Л. Організація самостійної роботи студентів	208
Юрченко К. М., Юрченко В. М., Стась С. В. Элементы адаптивной технологии обучения и оценивания знаний специалистов службы гражданской защиты	214
Розділ 4. ТЕОРІЯ ЗМІСТУ, ОРГАНІЗАЦІЇ ТА УПРАВЛІННЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИМ ПРОЦЕСОМ.....	222
Воронова С. В. Готовність керівника загальноосвітнього навчального закладу до змін.....	223
Фатеева Е. М. Управління навчальним процесом у центрі довузівської підготовки як дидактична система.....	228
Черненко Н. М. Критеріальний апарат оцінювання готовності майбутніх менеджерів освіти до управління ризиками у навчальних закладах.....	235
Розділ 5. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА	241
Корнецьук В. В., Волошенко М. О. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з підлітками-девіантами	242
Патик Ю. В. Результати пілотного дослідження підготовленості працівників соціальних служб до роботи з дітьми з обмеженими можливостями здоров'я	247
Розділ 6. ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ.....	252
Кузьменко В. В., Роцін І. Г. Фізична підготовка старшокласників в умовах реформування української школи (50-ті – 60-ті рр. ХХ століття).....	253
Слюсаренко Н. В., Кузьменко Ю. В. Періоди розвитку системи формування освітньої складової фахівців із трудової підготовки в Україні (50-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.)	261
Стражнікова І. В. Характеристика операційно-діяльнісного компоненту процесу навчання в дослідженнях Західного регіону України другої половини ХХ – початку ХХІ століття	268
Шмалей С. В., Щербина Т. І. Ціннісні пріоритети гуманістичної педагогіки	274
Аносова Ю. П. Досвід педагогів Херсонщини з інформатизації технічної освіти Півдня України (на прикладі Херсонського політехнічного коледжу Одеського національного політехнічного університету).....	278
Біницька К. М. Формування почуття патріотизму у дітей в дошкільних навчальних закладах України: історико-педагогічний контекст (1930-1980 рр.)	283
Кохановська О. В. Навчально-методична література з природничо-математичних дисциплін (ХІХ – початок ХХ століття)	288
Кудла М. В. Дослідження проблеми розвитку початкової школи в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття: історіографічний та джерелознавчий аспект.....	293
Розлуцька Г. М. Аналіз продуктів навчально-методичної роботи вчителів у Закарпатті (1919 – 1938 рр.)	300
Султанова Н. В. Розвиток ідей соціального виховання у вітчизняній теорії та практиці освітньої діяльності інтернатних установ (друга половина ХХ ст.)	306
Чижик Т. Г. Філософсько-культурологічні витоки проблеми розвитку людини	313
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	321

Municipal Higher Educational Institution
«Kherson Academy of Continuing Education»
of Kherson Regional Council

**PEDAGOGICAL
ALMANAC**

PROCEEDINGS

ISSUE 29

KHERSON

2016

УДК 37.013
ББК 74 я 43

Approved by the Ministry of Education and Science Higher Attestation Board decision (order № 747 dated of 13.07.2015).

The proceedings were recommended for publishing by the Scientific Council of Municipal Higher Educational Institution «Kherson Academy of Continuing Education» of Kherson Regional Council (protocol № 1 dated 21.01.2016).

EDITORIAL BOARD:

Ivan	BECH	doctor of psychological sciences, professor (Ukraine)
Yevdokiia	GOLOBOROD'KO	doctor of pedagogical sciences, professor (Ukraine)
Victor	OLIINYK	doctor of pedagogical sciences, professor (Ukraine)
Vasyl	KUZMENKO	doctor of pedagogical sciences, professor (Ukraine) doctor of pedagogical sciences, professor, head editor (Ukraine)
Mariia	PENTILUK	doctor of pedagogical sciences, professor (Ukraine)
Hryhorii	PUSTOVIT	doctor of pedagogical sciences, professor (Ukraine)
Halyna	SAGACH	doctor of pedagogical sciences, professor (Ukraine)
Nina	SLYUSARENKO	doctor of pedagogical sciences, professor, executive editor (Ukraine)
Nada	BABICH	doctor of pedagogical sciences, professor (Croatia)
Bazhena	MUKHATSKA	doctor of pedagogical sciences, professor (Poland)
Raiisa	SEREZHNIKOVA	doctor of pedagogical sciences, professor (Russia)
Oleksandr	TESLENKO	doctor of pedagogical sciences, doctor of sociological sciences, professor (Kazakhstan)
Anatolii	ZUBKO	candidate of pedagogical sciences, professor (Ukraine)
Iryna	ZHOROVA	candidate of pedagogical sciences, associate professor (Ukraine)
Yuliya	KUZMENKO	candidate of pedagogical sciences, associate professor (Ukraine)
Serhii	MOISSEV	candidate of pedagogical sciences, associate professor (Ukraine)
Nataliia	TERENTIEVA	candidate of pedagogical sciences, associate professor (Ukraine)
Halyna	YUZBASHEVA	candidate of pedagogical sciences, associate professor (Ukraine)
Elena	KOKHANOVSKAYA	candidate of pedagogical sciences (Ukraine)

REFEREES: Miroslav FREIMAN – doctor of pedagogical sciences, professor (Poland);
Tatiana ZAVGORODNIA – doctor of pedagogical sciences, professor (Ukraine)

Pedagogical almanac: Proceedings / editorial board V. V. Kuzmenko (head editor) and others. – Kherson : MHEI «Kherson Academy of Continuing Education», 2016. – Issue 29. – 323 p.

The proceedings include research works of famous scholars, secondary school teachers, vocational school teachers, higher educational institutions of I-II and III-IV accreditation levels lecturers. The articles clarify theoretical and applied aspects of modern education. Application of research works published in the proceedings will promote solutions of various modern secondary and vocational school problems.

The proceedings are recommended for scholars, researchers, secondary school teachers, vocational school teachers, higher educational institutions of I-II and III-IV accreditation levels lecturers, post-graduate educational institutions lecturers.

The authors hold responsibility for data authenticity, data, quotations and other information accuracy, infringement of copyright of legal person and individual, use of information not subject to free publishing. Reprint of materials is allowed by the editorial board written permission only. Reference to the proceedings is obligatory in case of use of materials published in «Pedagogical Almanac».

© Pedagogical Almanac, 2006

CONTENTS

UNIT 1. THEORY AND METHODICS OF ORGANISATION OF UPBRINGING PROCESS	9
<i>Kobernyk A. N.</i> Projecting as a theoretical and applied bases and innovative technology of educational process management in a school	10
<i>Morska L. I.</i> What should teachers develop in their students – competencies or intelligences?	16
<i>Rybalko L. M.</i> Formation of outlook of the younger generation as a global problem of modern times	21
<i>Boichenko M. A.</i> Development of leadership qualities of gifted students in the USA, Canada and Great Britain.....	28
<i>Mogilevskaya V. M.</i> Child-centered approach in out-of-school pedagogy as an important factor of strengthening the spiritual and moral values of the person	34
<i>Oraniuk B. Iu.</i> Pedagogical conditions of formation of student’s informational culture in network communication.....	40
<i>Fasolia O. I.</i> Creating effective teaching and learning environment for ecological education of senior pupils of rural profile school	46
UNIT 2. THEORY AND METHODICS OF ORGANISATION OF LEARNING PROCESS	53
<i>Venig N. M.</i> Interaction of speech and language competencies of basic school pupils (psycholinguistic aspect).....	54
<i>Kompanii E. V.</i> The formation of schoolchildren’s 2 and 3 classes narrative skills on the ukrainian lessons	58
UNIT 3. THEORY AND METHODICS OF ORGANISATION OF PROFESSIONAL STUDIES....	63
<i>Zhernoklieiev I. V.</i> The usage particularities of innovative foreign experience in professional-practical preparation of future technology teachers in Ukraine.....	64
<i>Zadorozhna I. P.</i> Developing language learning strategies and self-evaluation skills as key factors in promoting prospective fl teacher’s autonomy	69
<i>Zelenska O. P.</i> Work of future bachelors of legal speciality on professionally oriented foreign lexis for developing the skills of oral speech.....	75
<i>Meshko H. M.</i> The analysis of teaching profession choice motives in the context of future teachers’ preparation for preserving and strengthening of professional health	82
<i>Plakhotnik O. V., Slyusarenko N. V.</i> Improvement trends of professional training in higher school. 87	
<i>Baidiuk N. V.</i> The center of gender education as an important element of educational system of the university.....	96
<i>Vinnyk M. A.</i> Future it-specialists’ research competence	102
<i>Hupka-Makohin N. I.</i> Sub-system of exercises for teaching english professionally oriented listening skills of future international economics specialists.....	109
<i>Dolynskiy Ye. V.</i> The essence of professional and practical training of future translators in modern conditions of the higher education ukrainian law implementation.....	118
<i>Zhernovnykova O. A.</i> Methodological approaches as a base for future mathematics teachers’ didactic training to design learning activities of pupils.....	123
<i>Zagnybida R. P.</i> Extracurricular activities as integral part of professional training of service sector experts.....	129
<i>Kurinnaia A. F.</i> The preparation of language and literature teachers for the lingvo-synergistic activity in the system of postgraduate pedagogical education.....	136
<i>Lymarenko L. I.</i> Prospects of theatrically-pedagogical preparations of future teachers in system of professional education.....	143
<i>Moiseev S. O.</i> Structural and functional measurings of pedagogical skills of teacher of general educational school	148
<i>Navrotska M. M.</i> Analysis of contemporary state of development of professional image of pedagogue.....	153
<i>Pasynchuk K. M., Rotar V. B.</i> Acmetechnologies of quality improvement training of future civil protection specialists	158
<i>Pet’ko L. V.</i> Formation of professionally oriented foreign language teaching environment in terms of university by considering of students’ moral orienting points.....	164

<i>Sagan O. V.</i> Organization of design and technological activities of the teacher as means of the educational process humanization.....	172
<i>Samosudova-Grozova O. B.</i> Forming the research competence in the process of future economists' training	178
<i>Stetsenko N. N.</i> Communicative competence as a component of vocational training of the modern specialist	185
<i>Fedchenko Yu. A.</i> Features of formation of masters' pedagogical profile for preparedness professional self-development in higher education	191
<i>Khomiuk V. V.</i> Stages of forming mathematical competence of future engineers.....	198
<i>Tsymbrovska Kh. I.</i> Content learning, aimed at development of epp competence in speaking of prospective pediatricians	203
<i>Shumskiyi O. L.</i> Organization of students' self-study.....	208
<i>Yurchenko K. N., Yurchenko V. N., Stas S. V.</i> The elements of adaptive learning technologies and knowledge assessment of civil defense specialists	214
UNIT 4. THEORY OF CONTENT, ORGANISATION AND MANAGEMENT OF TEACHING AND UPBRINGING PROCESS.....	222
<i>Voronova S. V.</i> The preparedness for progression of head of comprehensive educational institution	223
<i>Fateeva E. M.</i> Learning process management in the center pre-university training as a didactic system	228
<i>Chernenko N. N.</i> Criteria-based assessment of preparedness of future educational managers for risk-management at educational institutions	235
UNIT 5. SOCIAL PEDAGOGY.....	241
<i>Korneshchuk V. V., Voloshenko M. A.</i> Preparation of the future social workers to working with teenagers-deviants.....	242
<i>Patik Y. V.</i> The results of pilot survey preparedness of social workers to work with disabled children.....	247
UNIT 6. HISTORY OF PEDAGOGY.....	252
<i>Kuzmenko V.V., Roshchin I. G.</i> Physical preparation high school students in conditions of ukrainian school reform (50 - 60 years of XX century).....	253
<i>Slusarenko N. V., Kuzmenko U. V.</i> Periods of development of system of forming of educational component of specialists of manual work in Ukraine (the 50-th years of the XX-th century – the beginning of the XXI-st century).....	261
<i>Strazhnikova I. V.</i> Characteristics of operative and active component of the educational process in research of western region of Ukraine of the second half of XX – beginning of XXI century.....	268
<i>Shmaleye S. V., Scherbina T. I.</i> Value priorities of humanistic pedagogy	274
<i>Anosova Y. P.</i> Kherson region teachers' experience of using informatization in technical education of the Southern Ukraine (based on the experience of Kherson polytechnic college of the Odessa national polytechnic university)	278
<i>Binytska K. M.</i> Forming of the feeling of patriotism of children in pre-school educational establishments of the western Ukraine: historic-pedagogical context (1930-1980).....	283
<i>Kokhanovs'ka O. V.</i> Educational and methodical literature of the natural and mathematical disciplines (in the XIXth – early XXth century)	288
<i>Kudla M. V.</i> The research of the development of primary education of Ukraine in the second half of the XIX-th – the beginning of the XX-th century: historiographic and source aspects	293
<i>Rozlutska G. M.</i> Analysis of educational and methodical teachers' work in Transcarpathia (1919-1939 years).....	300
<i>Sultanova N. V.</i> Development of social education ideas in boarding schools in native pedagogical theory and practice of the second part of the XX-th century	306
<i>Chyzyhyk T. G.</i> Philosophical and cultural origins of the problem of human development.....	313
INFORMATION ABOUT AUTHORS.....	321

УДК 371.134 (477.87) «1919/1938»

Розлуцька Г. М.*

АНАЛІЗ ПРОДУКТІВ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ВЧИТЕЛІВ У ЗАКАРПАТТІ (1919 – 1938 РР.)

У статті виявлено і проаналізовано продукти навчально-методичної роботи вчителів у Закарпатті (1919 – 1939 рр.). Установлено, що до них належать навчальні програми, методичні рекомендації, порадики, підручники, збірники, статті в періодичних фахових виданнях, виступи, які створили умови для якісної освіти закарпатців рідною мовою. Провідними принципами були гуманізація навчання, доступність, природовідповідність, взаємозв'язок теорії та практики, єдності виховання й навчання. При створенні власних продуктів навчально-методичної роботи педагоги брали за взірці кращі місцеві та європейські зразки, віддзеркалюючи загальні закономірності й характерні особливості розвитку регіону.

Ключові слова: навчально-методична робота, засоби навчання рідною мовою, навчально-методична література, методичні рекомендації, порадики, збірники, статті у фахових періодичних виданнях.

Удосконалення системи освіти, підвищення якості освітніх послуг – актуальна науково-практична проблема, вирішення якої вимагає приведення наявного науково-методичного забезпечення відповідно до потреб суспільного розвитку та вимог науково-технічного прогресу. Маркером якості освіти є результативність навчально-методичної роботи. Аналіз продуктів навчально-методичної роботи відтворює уявлення про час, простір і сили, які суспільство бажає «навіяти» учням, дозволяє оцінити соціальні, політичні й культурні параметри певного суспільства.

Аналіз законодавчо-нормативних документів нашої країни (законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», Національної доктрини розвитку освіти, Державної програми «Вчитель») свідчить про цілеспрямованість держави щодо якості освіти, кваліфікаційного рівня педагогічних і науково-педагогічних працівників та результативності їх професійної діяльності. Проте реальний стан справ в освіті не відповідає задекларованим пріоритетам.

Удосконалення системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів на сучасному етапі немислиме без вивчення і врахування історичного досвіду, сформованої традиції професійного вдосконалення вчителів. Звернення до джерел педагогічної думки дає змогу виявити регіонально-культурні відмінності активізації творчого потенціалу вчителя, визначити суттєві характеристики педагогічної професії в умовах суспільно-політичних трансформацій.

У цьому контексті актуалізується вивчення педагогічних явищ і фактів у системі освіти Закарпаття у період з 1919 р. по 1938 р., яка була унікальна через демократичний державний устрій і полікультурність регіону. Тогочасні культурно-історичні процеси в Закарпатті певною мірою схожі на сучасний етап розвитку освіти в Україні через зміни державної освітньої політики, упровадження творчих підходів до форм і методів педагогічної діяльності, варіативні навчально-виховні технології, тісну міжнародну співпрацю, утвердження соціальних традицій в освіті. Реформування освіти в означений період призвело до активізації педагогічних пошуків, які стали підґрунтям оновлення змісту й напрямків підготовки вчителя, чинниками його професійного вдосконалення.

Проблеми розвитку вітчизняної освіти і шкільництва в історичній ретроспективі висвітлено в напрацюваннях Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, В. Кеміня, А. Вихруца, І. Курляк, Т. Завгородньої, І. Козловської, В. Чайки, М. Чепіль та ін. Розв'язання проблеми розвитку та формування освіти в Закарпатті започатковано в дослідженнях О. Бенци, І. Дацків, Л. Малаяр, І. Небесника, Н. Марфинець, В. Росула, В. Химминця, О. Фізеші, О. Яцини. Проте в їхніх наукових розвідках результати професійної діяльності вчителів розглядалися дотично.

© Розлуцька Г. М.

Мета нашої статті – виявити і проаналізувати продукти навчально-методичної роботи вчителів у Закарпатті (1919 – 1939 рр.).

Перебування Закарпаття у складі Чехословацької республіки в 1919-1939 рр. зумовило розробку низки урядових документів, розпоряджень, наказів, рекомендацій з питань освіти, як державного так і регіонального значення, які кардинально змінили погляди на мету, завдання та зміст освіти. Відповідно до змін у суспільно-політичному житті освітяни ініціювали модернізацію навчальних планів. Авторитетні педагоги об'єднувалися у творчі групи для розроблення методичних новинок. Розробники рекомендували вивчати навчальний матеріал послідовно за концентричним принципом і повторювати раніше вивчене, для викладання кожного предмета розроблялися методичні вказівки. Навчально-виховний процес у кожному навчальному закладі здійснювався за оригінальним навчальним планом, який узгоджували з регіональними органами управління освітою і затверджували на вчительських конференціях [7].

Цінним здобутком методичної роботи вважаємо підготовку та видання навчально-методичної літератури, рекомендацій, poradників, підручників і посібників українською мовою та наповнення ними вчительських бібліотек. Сподвижниками у справі українського книготворення були прогресивні освітньо-культурні діячі краю. Головною метою їх видавничої діяльності було побороти відсутність підручників, а відтак і низький рівень знань учнів. Засоби навчання рідною мовою стали дієвими в боротьбі з низьким рівнем грамотності підкарпатського населення [2, с. 29].

У період формування системи навчально-методичної роботи з педагогічними працівниками між 1919 та 1926 роками для навчання використовували підручники теологічного спрямування, укладені рідною мовою. Як свідчать першоджерела, популярністю користувались «Руська читанка» (П. Гашпар), «Буквар», «Азбука», «Методична граматики карпаторуського язика» (А. Волошин), «Азбука і читанка» (С. Горзо), «Фізика» (С. Фенцик), «Біблія» (М. Микита), «Катехізм» (І. Кутка), «Літургіка» (М. Григаший), «Молитвеник» (І. Кизак) «Єстествознаніє» (І. Поливка). Підручники написано етимологічним правописом карпаторуської мови і не відповідають нормам української або російської мови [7, с. 31].

Крім підручників для навчання рідною мовою, кожний учитель потребував розроблених відповідно до нормативних документів методичних рекомендацій до викладання. Методичні рекомендації для викладання – це компас для вчителя, за допомогою якого він має орієнтуватися в поданні учням навчального матеріалу під час своєї роботи. Частково в роботі педагоги послуговувались методичними рекомендаціями, які було розроблено за зразком чеських або мадярських методичних праць. В інших випадках питання методики викладання було прерогативою вчителя. Єдиний тогочасний державний документ «Нормальні дефінітивні учебні основи» трактував самостійність добору методики на підставі того, що вчитель має використовувати прийоми і засоби викладання відповідно до індивідуальних особливостей учнів.

Для підвищення якості навчання та результативності навчально-виховного процесу вчителі-практики вимагали узгодження навчально-методичного забезпечення. Важливими продуктами навчально-методичної роботи стали «руководства», тобто рекомендації для вчителів. Методичні поради А. Волошина представлені також у вступній статті до підручника «Наука стилізації для IV. V. и VI кл. народных школ» (1923 р.) під назвою «Ко панам учителям». Автор значну увагу приділяє вдосконаленню змісту і форм навчання, закликає педагогів формувати в учнів любов до рідної землі, розвивати образне й логічне мислення, формувати навички володіння діловою мовою. Отже, дидактичний матеріал характеризувався національною спрямованістю і слугував синтезу теорії з практикою. Як зазначає М. Кляп, «рекомендації А. Волошина – це важливий крок на шляху до вдосконалення методики навчання мови у школах. Вони мають значення не лише для вивчення граматики рідної мови, але і ряду інших предметів, тобто мають загально-педагогічний характер» [4, с. 74].

Зацікавлення викликає зміст навчально-методичних рекомендацій за авторством державного вчителя державної школи І. Лизака. У змісті посібника висвітлено такі змістові лінії: головні положення «Малого шкільного закону ЧСР», питання організації діяльності навчального закладу, рекомендації для складання навчальних планів і програм та подано навчальний план і програми. Він укладений автором на підставі рекомендацій «Вісника МШНО», вимог до шкільної документації та учнівських робіт [6].

Програми і навчальні плани для всіх типів навчальних закладів були сформовані за зразками чехословацьких і відрізнялись від попередніх поглибленим вивченням природничо-математичних дисциплін, а також граматики, історії, географії, філософської пропедевтики. Усе це загострило проблему створення підручничкової бази, яка могла б забезпечити викладання передбачених програмами предметів. Ідея створення стабільних навчальних підручників згідно із розробленими навчальними планами та програмами не раз обговорювалася на з'їздах учителів і на шпальтах місцевої періодики, адже вона приваблювала перспективою кристалізації вимог щодо змісту освіти і можливістю формування єдиних критеріїв оцінки знань учнів.

Висока продуктивність підручникотворення спостерігається в період між 1927 та 1938 роками. На цей час припадає підвищення загального професійного рівня педагогів, усвідомлення їх відповідальності про освіту власного народу та зростання економічного стимулювання видавничої діяльності. До когорти засновників українського підручникотворення у краї долучаються талановиті педагоги – Ф. Агій, О. Білоусенко, В. Бірчак, М. Велигорський, Ю. Герзанич, Б. Заклинський, Г. Кормощ, Ф. Кубець, С. Кутлан, Марійка Підгірянка, Ю. Ревай, С. Фенцик, М. Шпіцер та ін., які створили понад 100 різноманітних підручників [3, с. 28].

Зазначимо, що, незважаючи на ідеологічні розходження в суспільно-політичних поглядах авторів підручників, процес підручникотворення у краї відбувався в контексті врахування регіональних соціокультурних умов, збереження національних підходів і традицій у навчанні та вихованні й урахуванні загальноєвропейських вимірів в освіті. Зміст підручників наповнювали матеріали про культурні традиції закарпатців, релігійні уподобання, звичаї, одяг, побут, ремесла, свята тощо. Актуальною була ідея створення регіональних підручників, які б максимально враховували особливості, географічну, економічну, політичну й культурну ситуацію в конкретному регіоні. Варто відзначити, що прагнення «навести порядок» у справі видання навчально-методичної літератури й уніфікувати процес їх підготовки та випуску стало важливою функцією держави.

У зв'язку з уведенням 1930 р. предмета «Краєзнавство» до навчальних планів усіх народних шкіл виникла потреба нових підручників. Міністерство шкільництва і народної освіти у Празі високо оцінило підручник О. Маркуша і М. Шпіцера «По рідному краю» і рекомендувало використовувати його при викладанні краєзнавства. У рамках вивчення історії рідного краю інтерес викликає підручник В. Пачовського «Історія Підкарпатської Русі. Часть I» (1921). До цього Закарпаття розглядалось у контексті угорської історії. Друга частина історії Закарпаття В. Пачовського (1938 р.) вийшла з друку у Львові. Історична концепція автора була продовжена у працях В. Крип'якевича, В. Гаджеги, М. Лелекача, І. Кондратовича, Ф. Потушняка, І. Гранчака та ін. Вагомим здобутком стала «Фізика и хемия для низших клас середных школ и для горожанських и народных школ» у співпраці А. Волошина з М. Велигорським (1932 р.). Ця праця також містить методичні поради щодо викладання фізики. Метою підручника було надати учням цілісне поняття про світ та фізичні явища, що лежать в його основі.

Демократичний устрій Чехословацької республіки сприяв запровадженню в навчальні плани шкіл суспільних дисциплін. Здебільшого в міжвоєнний період вони називалися «Громадянська наука». Одним із перших методичних підручників для учителів стала праця Д. Волковського (1925 р.). Переклад чеського підручника «Общанска наука а вихова» здійснено О. Маркушем і В. Машкаренцем. 1937 року у Празі було опубліковано «Учебник горожанської науки і виховання» М. Скоржепи та М. Перейми. У ньому висловлюються думки про любов до ближнього і свого народу, про суспільні

цінності та користь праці, про значення здоров'я і освіти. Цікавими є також завдання, що супроводжують виклад матеріалу та подані в кінці розділів. Вони мають на меті налагодити зв'язки теорії з практикою.

1933 року шкільний реферат Крайового Уряду Підкарпатської Русі виніс рішення про затвердження нових навчальних планів з обов'язковими щотижневими уроками співу. Основним предметом вивчення в школі був церковний спів (ознайомлення з церковними книгами і правилами відправи Богослужіння, вивчення гласів ірмологіона, духовних піснеспівів, читання псалмів і апостолів і т. ін.). Переважну більшість нотної та навчальної літератури складали угорські й чеські підручники, оскільки україномовних на той час не існувало: Bardos-Kishonti «Szall az ének» («Лунає пісня»), Hohmann-Bloch «Hegedü iskola» («Скрипкова школа»), Bato-Csukás «Zongora iskola» («Фортепіанна школа»), Bato-Csukás «Harmonium iskola» («Органна школа»), Kerényi «Énekes ABC» («Азбука співу»), Harmath-Karvaly «Magyar fiúk nótáskönyve» («Співаник для угорських хлопців»), Smíral Jaro «Škola zpevu» («Школа співу») та ін.

Кількість шкільних музичних виконавських колективів постійно збільшувалася, а тому потребувала розширення репертуару, який би відповідав інтересам і запитам дітей. Це спонукало місцевих композиторів-аматорів до творчої праці. Найбільшою популярністю користувалися шкільні співаники й хорові збірники. Намагаючись зробити їх якомога доступнішими для підростаючого покоління, упорядники свідомо акцентували свою увагу на народній пісні, вважаючи її найкращим засобом суспільного і мистецького виховання.

Однією з перших спроб створити шкільний співаник стала праця Л. Тиблевича «Русский пѣсенник для дѣтей и молодежи» (Ужгород: «Боян», 1920). Інший збірник пропонує для дитячого музикування у школі місцевий народно-пісенний матеріал: Григорій Гузенний «Сборник трехголосных песен для школьных детских хоров», виданий у Великому Березному 1930 р. Пізніше цю справу продовжила Платоніда Щуровська-Росиневиц, яка підготувала до друку збірку «21 народна пісня в триголосному укладі для шкільних хорів» (Ужгород, 1936 р.), а також Гриць Мельник та Петро Миговк, які стали упорядниками співаника «Школьный дѣточий хор», зом. 1, виданий у Празі 1937 року.

Цікавим прикладом місцевої інструментальної дидактичної літератури є педагогічні п'єси для фортепіано Ж. Лендела, написані на основі українського й угорського фольклору Закарпаття, що відрізняються зручною фактурою і професійною майстерністю. Поліфонічні твори, етюди, програмні п'єси і танці написані зрозумілою дітям музичною мовою і до сьогодні залишаються в репертуарі учнів дитячих музичних шкіл. У творчому доробку Ж. Лендела є також пісні на вірші Ш. Петефі, О. Ороні, Л. Бако, Й. Атілли та обробки народних пісень, які публікувались на сторінках обласної преси і в репертуарних збірниках для художньої самодіяльності.

На допомогу вчителям музики в періодичній пресі систематично друкувались методичні поради щодо проведення занять, організації колективів, підбору репертуару тощо. Крім того Педагогічне товариство здійснювало видання підручників з теорії музики, які б допомагали широкому колу любителів музичного мистецтва оволодіти музичною грамотою. Так 1937 року центральне видавництво м. Севаяш випустило підручник «Орішок теорії музики». Зважаючи на доступність викладу матеріалу, посібник можна було використовувати і як підручник для учнів музичних шкіл. Автор М. Беловарій у вступному слові зазначає, що його «старанням було зібрати коротко по можливості все, що потребує кожна освічена людина (особливо в музичних формах), щоби могла порозуміти музичні твори, якими – дякуючи можливостям техніки (радіо) – може щоденно насолоджуватись» [1, с. 3].

Відчувалася гостра нестача підручників і навчальних посібників з різних напрямків фахової підготовки, тому створення підручників та інших засобів навчання рідною мовою було пріоритетом для педагогів професійної освіти. Зазвичай викладачі укладали навчальні підручники й посібники, готували до друку і навіть видавали

їх за власний кошт. Спільними для навчання в будь-яких фахових навчальних закладах були підручники для вивчення таких предметів, як релігія, німецька мова, історія, географія, природознавство, хімія, математика, руська та чеська мови й ін. Тому для навчання послуговувались тими ж підручниками, які використовувались у середній школі, наприклад: «Граматика руської мови для молодших класів середніх та горожанських шкіл» І. Панькевича, «Наука про віру» О. Бокшая, «Всесвітня історія для середніх шкіл» А. Іванчов, «Зоологія для нижчих класів середніх шкіл» І. Верхратського, «Неорганічна хімія і технологія» Е. Швагра.

У медичній підготовці використовувалися підручники та навчальні посібники авторів Й. Дердя, В. Немця, А. Новака, І. Сабова, Й. Чорби та ін. Здійснити остаточний перехід на навчання рідною мовою в «Інституті пологових асистенток» змогли тільки 1932 року з виходом «Підручника для пологових асистенток» за авторством доктора медицини Ф. Пахнера та доктора юридичних наук Р. Бебра (1932 р.), у змісті якого реалізували навчальну програму Міністерства громадської охорони здоров'я та фізичного виховання (№ 21.672 від 25 серпня 1930 р.) У державному інституті освіти та виховання пологових асистенток крім навчальної та лікувальної роботи здійснювалася і наукова діяльність. Наукова бібліотека інституту пишалася науковими роботами відомих професійних лікарів: Галбан-Зайтца «Biologie und Pathologie», «Des Welbes, Bd I-VIII», Вінтер-Галбана «Operative Geburtshilfe», Додерлайн-Кроніка «Operative Gyneakologie, Bd I.», Велбела «Freuenhellkunde I. Bd» та «Abhandlungen a d. Geburtshilfe, Bd I-VIII», Ф. Горалека «Консервативне лікування жіночих хвороб», підписками медичних журналів «Zentralblatt für Gyneakologie» та «Monatschrift für Geburtshilfe».

Особливу цінність з науково-методичного погляду становлять опубліковані праці викладачів інституту: «Вага новонароджених у межах подружжя та поза подружжям та її значення у акушерстві» (Братиславські лікарські листи. Випуск 6/1927. Зошит 6), «Діяльність нирок під час вагітності» (Братиславські лікарські листи. Випуск 12/1932. Зошит 9), «Рак бартолінової залози» (Братиславські лікарські листи. Випуск 15/1935. Зошит 3), «Лікування з гормонів яєчників» (Санітар. Випуск 10/1936. Зошит 7), «Чужорідне тіло у жіночому сечовому міхурі» (Братиславські лікарські листи. Випуск 17/1937. Зошит 1).

Прискорювала вивчення рідної мови «Граматика української мови» (1931 р.), розроблена й видрукувана за участю А. Штефана. У звіті дирекції Державної руської торговельної академії в Ужгороді за 1923-1924 рр., підготовленому А. Штефаном, зазначалося, що за кошт викладачів Торговельної академії вийшла друком «Читанка для 1 і 2 року навчання». Найважливішим результатом методичних пошуків у створенні фахового підручника стали «Торговельна наука для 1 року навчання» та «Товарознавство для 1 і 2 року навчання», підготовлені професорами А. Штефаном та І. Цьоканом.

Високий рівень і якість фахового навчання в Підкарпатській Русі давали можливість студентській молоді та викладачам підвищити кваліфікацію у вищих навчальних закладах, передусім Празькому, Братиславському, Львівському, Будапештському, Віденському університетах. Завдяки добре налагодженим взаємозв'язкам після навчальних студіювань закарпатці поверталися на батьківщину. Свій професійний рівень у європейських навчальних закладах підвищили О. Маркуш та Ю. Ревай. Отримавши неоціненний досвід навчання в європейських вищих навчальних закладах, осягнувши переваги освіченого суспільства, обидва стали провідниками прогресивних педагогічних ідей у Закарпатті та продукували навчально-методичну літературу, яка акумулювала регіональні педагогічні традиції в поєднанні з європейським досвідом.

Викладачі фахових шкіл проводили безплатні освітні та просвітницькі виступи в культурних і гуманітарних організаціях, фахових корпораціях, надавали консультації місцевим продавцям і ремісникам. Директор торговельної школи Я. Гошек організував постійно чинний консультативний пункт з питань товарознавства, судового діловодства,

банківської справи, виховання та соціальної опіки середньошкільної молоді та студентів торгівельних і фахових шкіл при Земському уряді в Ужгороді [5, с. 15].

Крім вищенаведеного, на наш погляд, А. Волошина можна вважати лідером у продукуванні засобів для навчання та підвищення кваліфікації педагогічних. 1921 року він публікує «Коротку історію педагогіки для учительських семінарій», 1923 р. – «Педагогіку и дидактику для учительських семінарій», 1924 р. – Педагогіку и дидактику» та «О соціальному вихованню», 1930 р. – «Педагогічну психологію», 1932 р. – «Методику», а 1935 р. – «Методику народно-шкільного навчання». Наративом навчально-виховного процесу А. Волошин визначає духовність і національність, а вагомими факторами, що сприяють досягненню такої мети, – вчителя й сім'ю. Цінними видаються методичні поради автора щодо організації навчально-виховного процесу, викладання різних шкільних предметів, специфіки оцінювання знань учнів. Розробляючи методику шкільного навчання, А. Волошин приділив увагу проблемі розроблення навчальних планів і програм, обсягам навчального навантаження учнів, сутності й методам навчання та виховання.

Отже, розвиток навчально-методичного забезпечення освітнього процесу на Закарпатті (1919 – 1938 рр.) сприяв удосконаленню освіти через удосконалення засобів навчання. За короткий історичний період було створено навчально-методичні продукти, які надали можливість закарпатцям отримати якісну освіту рідною мовою. У навчально-методичних розробках реалізовано принципи гуманізації навчання, доступності, природовідповідності, взаємозв'язку теорії та практики, єдності виховання і навчання, вони базувалися на широкому використанні краєзнавства. Результативність творчих пошуків педагогів відображалась у створенні нових навчальних програм, методичних рекомендацій, підручників, шкільних книг, збірників, poradників, фахових статей, доповідей та виступів на радіо.

Провідні педагоги при створенні підручників брали за взірць кращі українські та європейські зразки навчальної літератури. У підручниках віддзеркалювалися загальні закономірності й характерні особливості розвитку регіону. У них містилися матеріали про культурне різноманіття середовища, мову, побут, національний одяг, ремесла, народні звичаї, свята, мистецтво.

Свідченням еволюції продуктів навчально-методичної роботи з учителями є матеріали тогочасної педагогічної періодики. Результати індивідуальної роботи педагога над навчально-методичною проблемою, включаючи навчальні подорожі, роботу з опрацювання педагогічних джерел, теоретичне навчання, ознайомлення з досвідом колег, власні професійні здобутки тощо, оформляли у вигляді публікацій або виступів на радіо. Публікації в педагогічних виданнях та виступи на радіо відбивали методичний рівень авторів, які представляли для ознайомлення колег матеріали власних досліджень теоретичного або прикладного характеру.

Продукти навчально-методичної роботи вчителів Закарпаття (1919 – 1939 рр.) вирізняються своїм різноманіттям і потребують подальшого наукового дослідження.

Література:

1. Беловарій М. Орішок теорії музики / М. Беловарій. – Севлюш, 1937. – 31 с.
2. Берегівська українська гімназія. – Ужгород : Гражда, 1997. – 116 с.
3. Бочек С. Уніфікація горожанських шкіл / С. Бочек // Подкарпатська Русь. – 1927. – Рочник IV. – Чис. 1. – С. 2-5.
4. Кляп М. І. Педагогічна та освітньо-культурна діяльність Августина Волошина в міжвоєнний період (1919-1939) / М. І. Кляп. – Ужгород : Видавництво В. Падяка, 2001. – 149 с.
5. Звіт державної торговельної школи за шкільний рік 1935–1936. – Ужгород, 1936. – 75 с.
6. Лизак І. Руководство для учительства народных школ на Подкарпатской Руси / І. Лизак. – Ужгород : Книгопечатня ОО. Василян, 1933. – С. 7-9.
7. Školství na Podkarpatské Rusi v přítjmnosti. – Praha, 1933. – 49 s.
8. Nemeц V. Státní ústav pro vzdělání a výcvik porodních asistentek v Užhorodě v 1927–1936 / V. Nemeц. – Užhorod, 1937. – 63 s.